

Emakumeek egindako gaurko euskal ipuingintza: Arantxa Iturberen *Ezer baino lehen*

MARTA MTZ. DE ANTOÑANA CARRIÓN*

**1.EMAKUMEZK OA,
EGUNEROK OA,
FRESK OA: EZER
BAINO LEHEN**

Arantxa Iturberen lehen liburua hamazazpi ipuinez osaturiko bilduma da. Horietako lau ipuin lehiaketetara bidaliak (eta bi sari-tuak) izan ziren, eta besteak HABEk eskatutakoak bere aldizkarirako. Horregatik esaten du idazleak liburu honetaz kasualitatez idatzi zuela eta liburu bat publikatua bazuen ere ez zela idazle sentitzen (1). 1964 urtean jaiotako alegiatar honek kazetaritza ikasi zuen Nafarroan eta orain Euskadi Irratian lan egiten du. Ez da harritzekoa bere lanean erabiltzen duen hizkuntza bizi-bizia eta zuzenekoa izatea. Ipuinak berehala irakurtzen dira, baina ipuinen edukia ez da horren arina, azaltzen dituen gaiak sakonak baitira: pertsonen arteko harremanak, biko-tea, maitasuna, bakardadea, bizia: literatura unibertsaleko gaiak, emakumezko ikuspuntutik begiratuak.

1.1. Gaurko euskal ipuingintza eta emakumezko idazleak

Hirurogeiko hamarkada arte euskal ipuina folklorikoegia zen. Laurogeiko hamarkadan lortu zuen genero autonomoaren izakera, guztiz literarioa eta helduentzako. Berrikuntza honen aintzindariak Martin Ugalde eta Anjel Lertxundi izan ziren. Martin Ugaldek 1961ean argitaratutako *Iltzaileak* lanarekin batasun tematiko eta estilistikoa lortu zuen. Anjel Lertxundik berrikuntzaren bidetik jarraituko dio 1971n argitaratutako *Hunik arrats artean* lanarekin.

1975 erabakiorra izan zen berrikuntza mugimendu honetan. Francoren heriotza urtea (eta euskal literaturaren berritzailea Gabriel Arestirena ere bai). Askatasun berriarekin aldizkari bat sortu zen: *Panpina ustela*, berrikuntzaren bozeramailea. Bernardo Atxaga eta Koldo Izagirre izan ziren aldizkari honen buruak. Harrezkero ipuin

* “Sancho el Sabio Fundazioa”
IV. Unibertsitate mailako ikerketa lehiaketaren irabazlea (2001)

(1) Ik. *Egunkaria*-ko elkarrizketa, 95-06-29, 20orr. eta *Argia*-koa, 95-06-25, 42-43.

moderno haziz joango da 1983 urte arte. Urte horretan, besteak beste, Sarrionandiaren *Narrazioak* argitaratu zen.

Euskal literaturaren booma 1988 urtean eman zen, urte horretan Atxagaren *Obabakoak* argitaratu baitzen. Hirurogeita hamarreko hamarkadako idazleek ipuin abanguardistak idatzi zituzten (Bernardo Atxaga, Patxi Zabaleta, Ibon Sarasola) eta laurogeita hamarreko hamarkadan „normalizazioa“ iritsi zen, garai honetan makina bat ipuin idatzi zen eta. Ugaritasun horren “errudunak” ipuin lehiketak izan ziren. Garai horretako susperraldi kulturalaren ondorioa izan zen aldizkari ugalketa (*Pott, Susa, Xaguxarra, Idatz & Mintz, Oh! Euzkadi...*). Eta ezin dugu ahaztu idazle berri askok erabiltzen dutela ipuina gero nobelak idazteko „entseiu“ gisa.

Baina laurogeita hamarreko hamarkadan egoera ez zen horren aproposa alde batetik ipunaren garrantzi soziala jaitsi zen, irakurleek genero *minortzat* hartzen baitzuten ipuina, eta, bestalde, idazleek ez zuten ipuinak argitaratzeko bide egokirik. Gainera, euskara hizkuntza minorizatu izatea izugarritzko oztopoa da euskal ipuina gure mugetatik at ezagutarazteko, beti itzulpenaren menpe dago eta. Hala ere, euskal idazleen lana izugarri ugartu da XX. mendeko azken hamarkadan. Gure garaiko idazleen lanak anitzak eta kalitatezkoak dira. Idazle hauek dira ezagunenetarikoak: Juan Luis Zabala, Xabier Montoia, Koldo Izagirre, Aingeru Epaltza, Jon Arretxe, Harkaitz Cano, Andoni Egaña eta Arantxa Iturbe.(2)

Ipuina, berez, “azpigenero”-tzat hartu izan ohi bada (3), gure liburu ipuinak are gehiago, emakume batek idatzitakoak izateagatik beste “azpigenero” batean sartzen baitira, “literatura femeninoaren” barruan hain zuzen ere (4). Idazleak, ordea, ez du onartzen azpisailkapen hau, gutxiesgarritzat jotzen baitu. Egia da emakume idazleen egoera ez dela gizonezkoenaren parekoa. 1988 urtean, adibidez, Euskal Idazleen Elkarteako 200 kideetatik 21 besterik ez ziren emakumeak (Arantxa Urretabizkaia, Mariasun Landa, Laura Mintegi, Itxaro Borda, Arantxa Iturbe...). Gaur egungo proportzioa antzerakoa da, idazleen ehuneko hamarra besterik ez da emakumezkoa. Eta beraien lanari buruzko kritika ere nahiko urria da (5).

(2) Mendiguren, X. 1998, “El cuento en Euskadi: balance de dos décadas”, *Ínsula*, 623, 27-29.

(3) Egia esateko, ideia okerra da. Eta gauza bera plazaratzen du Felipe Juaristik. .M. Torrealdairen *Euskal Kultura Gaur* (Jakin, 1997) 329, 334 orr. aipatua.

(4) Horri buruz: Olaziregi M. J., 1999, *Intimismoaz haraindi. Emakumezkoek idatzitako euskal literatura*, Donostia, Eusko Ikaskuntza.

(5) Gabilondo, J., 1998, “Del exilio materno a la utopía personal: Política cultural en la narrativa vasca de mujeres”, *Ínsula*, 33 orr.

1.2. Arantxa Iturberen lanak

Arantxa Iturberen lehenengo lana 1992 urtean argitaratua izan zen eta lehenengo aipatu den bezala, bi motatako ipuinak ditu, berak lehia-ketetara aurkeztutako ipuinak, luzeagoak eta konplexuagoak, eta HABEK eskatutako ipuinak, laburragoak. Habeko aldizkarirako idatzi zituen ipuin batzuk azaldu dira gero euskalduntzeko liburuetan eta euskaltegietan liburu osoa irakurtzea gomendatzen zaie ikasleei. Liburua ez dago itzulita eta geroago argitaratu zituen liburuak ere ez: *Maite maite maitia* irrati saioarentzako gidoia (1992), 1995 urtean *Lehenago zen berandu* izenarekin argitaratutako ipuin bilduma eta *Ai ama* nobela (1999).

2. LIBURUAREN HARRERA

Liburua argitaratu zenean egindako kritikek batez ere ezaugarri hauek azpimarratu zituzten: liburua emakume gazte batek idatzitakoa zela eta berria eta “freskoa” zela, batez ere azkenengo ezaugarri hau. Egia bada ere, liburuak bi ipuin lehiaketetan lehenago saritutakoak ziren. Inongo hizkuntzetara itzuliak izan ez diren arren (6), arrakasta handia izan du liburuak irakurle euskaldunen artean eta asko saldu da. Arantxa Iturbe berak noizbait adierazi duenez, Soledad Puertolasek baino gehiago saltzen du (7).

Kazetaritza kritikak, Euskal Herriko prentsan besterik argitaratu ez denak, lan fresko, bizi eta entrenigarrizat jo du liburua. Anjel Lertxundik autobusaren abiadurarekin konparatzen du liburua (8). Arantxa Iturberen esanetan hondartzan irakurtzeko moduko liburu bat idatzi nahi zuen, lasai irakurtzekoa, bestelako kezka handiegirik gabe. Liburua argitaratu zenean esandako hitz horiek (9), ordea, gaizki ulertuak izan dira, eta zenbaiten ustetan liburua ximpleegia da (10). Ez da hau Jose Luis Otamendiren kasua, zeinek azpimarratu duen ipuinak azalekoak direla formari dagokionez, baina ez ordea edukinean (11).

3. TESTUAREN KONPOSIZIOA

3.1. Historia

Errusiar formalistek, “historia”, gertakarien garapen gisa, eta “diskurtsu”-aren arteko bereizketa egiten zuten. Puntu honetan historiari

(6) Hemendik kanpoko prentsan ezaguna ez baldin bada ere, dagoeneko sarean izan daiteke Arantxa Iturberen berri, Linda Whitek jasotako informazioaren bidez: basque.unr.edu/09/9.3.54t/9.3.54.11.women.htm.

(7) Ik. *Sareko Argiako* elkarrizketa: Larun 34. Zenbakia, www.argia.com-en.

(8) *El Diario Vasco-Sábado*, 92-05-30, 11 orr.

(9) Ik. *Argia*, 92-05-31, 65 orr.

(10) Hori zen *Egunkariako* kritikaren izenburua: “Arantxa Iturbe: ‘Hondartza lasai eramateko moduko liburu egin dut’”. *Egunkaria*, 92-05-23, 23 orr.

(11) Otamendi, J. L., 1996, “Prólogo a la antología del cuento vasco actual”, www.susaliteratura.com/liburuak/esp370.htm, 3 orr.

buruz arituko gara. Ipuin bilduma bat izanik zaila da argumentu bakar batez hitz egitea. Hala ere, azpimarratzekoa da, ipuin guztien artean badagoela nolabaiteko lotura tematikoa.

3.1.1. Lotura tematikoa

Idazleak berak aitortutakoaren arabera (12) lau dira lotura tematikoaren oinarriak, gehiago izan badaitezke ere.

Gaur egungoak dira eta hiri giroa azaltzen dute. Jon Kortazarren arabera, hori da gaurko euskal literaturaren ezaugarri tipikoa (13). Adibidez, bildumari izena ematen dion ipuinean, *Ezer baino lehen gauza bat esan nahi dinat*, protagonistaren jarrera gaur egungo emakume batena besterik ezin da izan. Bere jarrerak ez dauka zerikusirik garai nazionalistako ama baten jarrerarekin (14): berak maite duen gizonarekin oheratzea lortzen du eta gizon horrek sortarazten dion dezepzioak eraginda sexu maskulinoa garratzasunez kritikatu du. Emakume hau bezain desinhibituak dira *Bi besterik ez* ipuineko birkiak. Beste ipuin batean bi emakume kafe bat hartzen duten bitartean gaixotasun eta Gizarte Segurantzari buruz hizketan ari dira (15). Gaur egungoa da bere ekintzen oinarritzat horoskopoa hartzen duen emakumearen istorioa ere (16). Gaur egun hain garrantzitsuak diren komunikabideen presentzia erabakiorra da beste ipuin batzuetan ere. Adibidez, emakume batek telebistan ikusten du nola senarrak beste emakume batekin adarrak jartzen dizkion (17). Telefonoa, gaur egungo menpekotasunik nabarienetarikoa, *Riiiiiiiiing* ipuineko protagonista dugu.

Orokorrean ipuin guztiak hirian kokaturik daude, urbanoak dira, baina hirietako bizitza modernoa ez da beti zerbait positibotzat jotzen, horrela *Gaur edo bihar ni ere harrapatuko naute* ipuineko protagonista keaxtzen da gaur egungo gizartean norberak bere gauzetan besterik ez duelako pentsatzen: “Horretaraxe bultzatu gaitu azkenean bizimodu honek!”.

Egunerokotasuna: Aurreko zatian ikusi denez, liburuan jorratzen diren gai asko eguneroko gaiak dira, baina egunerokotasun hori xehe-tasun txikienetan ere azaltzen da: Benidorretik bidalitako postalean, Kanarietara egindako bidaian, gurasoek semeari aprobataz egatik oparituko dioten motorrean, edo herri bateko jendearen erreakzioetan telefonoa agertu zenean. Ipuin bateko emakumeak sei “telefonobio”

(12) Ik. *Egunkaria*, 92-03-23, 23 orr.

(13) Kortazar, J., 2000, “La literatura vasca al final del milenio”, www.espacioluke.com.

(14) Horri buruz: Gabilondo, J., 1998, “Del exilio materno a la utopía personal: Política cultural en la narrativa vasca de mujeres”, *Ínsula*, 32-36.

(15) *Kajoi bat ez da nahikoa*.

(16) *Horoskopokoak esanda bezalaxe*.

(17) *Dakidana nola explikatuko ote dit*.

ditu horien artean butanobanantzalea eta supermerkatuko enkarguak hartzen dituen mutila.

Amodioa da gai nagusia : Ipuin askotan gai nagusia amodiozko harremana da, eta ipuin guztiena gizakien arteko harreman pertsonal eta afektiboak. Ez da inoiz amodio erraza izaten, eta askotan amaiera ez da zoriontsua, baina narratzailearen ironiak tragikotasuna ekiditzen du. Adibidez, lehenengo ipuinean, edo gizona hiltzen duen emakumearen kasua (18), eskutitzak okerreko buzoira bidaltzen duen gizonarena (19), edo telebistaren bitartez gizona adarrak jartzen ikusi ondoren aitzaki on bat espero duen emakumearena (20).

Emakumeak dira ipuin guztien protagonistak. Salbuespen bakarra dago, birkin ipuina. Ipuin horretan emakumeak ez dira protagonistak, baina erabakiak hartzen dituzte. Era guztietako emakumeak daude: emakume heldu bat bezala hitz egiten duen hamazazpi urtetako nerabea (21), bikote gazte baten amodiozko harremana lehiotik ikusten duen adinezko emakumea (22). Etxekoandreak daude, seme-alabei eskutitz bat idazten diena bezalakoa (23), beste batzuk, ordea, negozio emakumeak dira (24). Idazleak edo kritikoa literarioak ere badaude (25).

Lehenengo lau ezaugarriak idazleak berak aipatutakoak dira, baina gehiago ere badira, bakardadearena adibidez. Bakardadearen gaia sarritan agertzen da: telefonoz soilik hitz egin dezakeen neska kasua (26) edo inoiz bueltatuko ez den nobioaren zain erotutako emakumea (27).

Bizitzaren zailtasunak agertzen dira ipuinetan. *Riiiiiiiiing* izeneko ipuinean gaixotasun bakoitzak bizitzaren zailtasun bat adierazten du. Baina zailtasun horien laburpenik onena bere bizitza kaxoi baten laburtu nahi ez duen emakumearena da: "...hartzaro errukarria, gaztaro motza eta zahartzaro bakartia".

Literatura eta errealtatearen arteko harremanaren gaia era originalean jorrazten da: idazteko gaia izateko gizona hiltzen duen emakumeak (28), eta batez ere ipuin idazlea. Idazle horrek lehiaketa baterako idatzitako ipuinaren argumentua errealtate bihurtu izan zen:

(18) *Orain badu zer kontatua.*

(19) *Pañuelo gorria lepoan.*

(20) *Dakidan nola esplikatuko ote dit.*

(21) *Umekeriak ahazteko edadean gaude.*

(22) *Euririk egiten ez badu.*

(23) *Maiteak, denak.*

(24) *Horoskopoak esanda bezalaxe, Riiiiiiiiing.*

(25) *Ezer baino lehen..., Asmatutako ezer ez da berria.*

(26) "Aurretik pasiloko telefonotik hotsegin zidan, munduko telefonoak, guztiak, desgertu egin zirela amestu zuela esateko. 'Eta ni, bakarrik'".

(27) *Mikaelaren kontuak.*

(28) *Orain badu zer kontatua.*

Askori gertatutakoa kontatzen zuen eta hilabete gehiagoz pentsatzen arituta ere, bazekien, asmatzen zuen edozer, noiz-bait gertatua, gertatzen ari zena edo gertatuko zena izango zela.

Gehienetan ipuinak errealistak eta egunerokoak badira ere, ipuin batzuetan fantastikorantz hurbiltzen gara, adibidez, telefono zenbakien bidez herritarrak aipatzen dituen emakumea sorgin moderno antzeko bat da (29). Telefonoak erotutako pertsona batek elkarriketa misterioitsuak entzuten ditu. Birkien ipuinak „doble“aren gaia biderkatuta azaltzen du, bi birki bikote agertzen direlako. Horrela, amesgaiztoak edukitzea ez da arraroa:

Pasilo luze baten erdian zegoen. Alde banatan ehundaka ate azaltzen zen, eta berak aurrera egiten zuen neurrian ateak bapatean ireki eta itxi egiten ziren eta buru bat agertzen zen bakoi-tzetik.(...) Buelta eman zuen eta ehundaka Mireia ikusi zituen. Denek berdin begiratzen zioten, irribarrez...

3.1.2. *Bi ipuinen argumentuak*

Liburuko ipuinak motzak dira, baina pertsonaiaren bizi osoa laburtzen dute. Hamazazpi badira ere, adierazgarrienak iruditu zaizkidan bi ipuinen argumentuak aukeratu ditut.

Ipuin horietako bat *Ezer baino lehen gauza bat esan nahi dinat* da, bildumaren lehenengoa, hain zuzen ere. Ipuin horretako emakume protagonistak, literaturako irakaslea eta kritikari literarioa denak, alaba baten aita den ezkonduetako poeta batekin ligatu nahi du. Gizon horrengana hurbiltzen saiatuko da matematikako irakaslea den beste emakume irakasle baten laguntzaz. Matematikako irakasle honen amorantearen alabak eta poetaren alaba eskola berera joaten dira. Emakumeen ideia da bi gizon hauek elkarrekin adiskidetzea eta horrela protagonistak, bere lagunaren bitartez, poetarekin erlazionatzeko aukera izatea. Baina adiskidetasun horren ondorioz, matematikako irakaslearen amorantearen emazteak susmatuko du bere gizonak harreman homosexual bat duela. Senarrak, bere emazteak hori ez pentsatzeko, egia kontatuko dio, emakume amorante bat duela, matematikako irakaslea. Emazteak, barkatuko dio baina eskatuko dio amorantea uzteko. Eta matematikako irakaslea, amoranterik gabe geratu denez, poetarekin enroilatuko da. Protagonistak onartuko du matematika irakaslea eta poetaren harteko harremana. Baina egun batean poetak emakume protagonista agurtuko du kalean beste emakume batekin konfunditu duelako. Emakumeak aukera aprobetxatuko du eta poeta kafea hartzera gonbidatuko du, gero afaltzera, eta afaritik ohera. Ohean daudenean emakumea konturatzen da poeta oso gizon arrunta dela, ez dela inola ere berak idealizatuta zeukan pertsona mirezgarria.

Hor bukatuko da beraien arteko istorioa eta hortik aurrera emakumea askoz ere zorrotzagoa izango da bere kritikak idazten dituenean.

Bigarrenik, *Maiteak*, *denak* ipuinaren argumentua aipatu nahi dut. Berrogeita hamabost urteko ama batek gutun bat idatzi die bere seme-alabei kontatzeko zergatik alde egin duen etxetik senarrarekin berriro bizitzeko. Eskutitz berean kontatzen die nola duela hogeita zortzi urte senarrak alde egin zuen beste emakume batekin, herrian itota sentitzen zelako. Bi hilabete beranduago berriro emaztearekin bueltatu nahi izan zuen, baina emazteak ezetz erantzun zion, berak beren bost seme-alabekin bakarrik bizi nahi zuela. Gizonak eskutitzak idazten zizkion baina emazteak ez zituen zabaltzen. Hogeiren bat urte geroago emakumeak senarraren gutun bat irakurri zuen eta bere erlazioa kartazko amodio bilakatu zen. Bost urte pasa eta gero emakumea senarrarengana joan zen eta bere etxetik bidali zien gutun hori seme-alabei, hori guztia kontatzeko.

3.2. Egunerokotasunako Estetika

“Testua”ri dagokionez, orokorrean esan daiteke ekintzak eta beraiek bultzatzen dituzten pentsamenduak direla elementurik garrantzitsuenak. Denbora, espazioa eta pertsonaiak ez daude ondo zehaztuta. Zehaztasun falta honek alde batetik emakumeak gizartean duen egoera islatzen du, eta, bestalde, irakurlea literaturaren jokuan sarraraziko du. Iser-ek esaten duenaren arabera, testuaren indefinizioa irakurleak bete behar dituen hutsuneak dira, eta horrela irakurlea lanaren sortzaile ere bihurtzen da idazlearekin batera.

3.2.1. Denbora errealista eta mugagabea

Denbora errealista da baina mugagabea: ez dago datarik, narrazio lineala lehenaldian edo zehaztugabeko orainaldian gertatzen da. Anekdotak bat abiapuntutzat hartuta istorio luze bat kontatzen da.

Ipuin gehienak hurrenkera linealean kontatutako narrazioak dira, ez dago aurrerapenik, ezta errepikapenik. Kasu batzuetan nahastu egiten da narrazioa protagonistaren pentsamenduekin, baina denbora apurketarik gabe. Lehenengo ipuina salbuespen bakarra da, eskena jakin batetik atzerantz-jauzien bidez jakiten dugu istorio osoa.

Orokorrean istorioak lehenaldian idatzirik daude orainaldian idatziriko salbuespen batzuekin (30). Kasu batzuetan eskenak besterik ez dira agertzen, antzezlan edo filme baten antzerakoak, adibidez *Kajoi bat ez da nahikoan* edo *Egunero idatziko dizut* ipuinean.

(30) *Dakidana nola esplikatu ote dit?*, *Umekeriak ahazteko edadean gaude*, *Kolekziarako ez dit balio*, *Hau pasada bat da*, etab.

Ipuin guztiak ikuspuntu bakar batetik kontaturik daude, bat izan ezik: birkien ipuinean alde bietatik kontatzen dira gertakizunak. Horregatik ipuin hori bi zatitan banaturik dago. Alde bakoitzak gertakizunei buruzko anaia bakoitzaren irizpidea ezagutarazten digu (telefonozko deia, amarekin harremanak, nerabezaroa...).

3.2.2. *Espazioa: etxea edo bulegoa, bereziki*

Agertzen diren espazioak gehienetan itxiak eta pribatuak dira. Emakumearen leku tipikoak dira, oraingo emakumea askotan emakume langilea bada ere: etxea eta bulegoa, batez ere. Espazio hauek ez dira zehaztuak agertzen, ez dago inolako deskribapenik. Etxeko dekorazioa edo altzariak ez dira inoiz deskribatzen. Xehetasun falta hau tradizionalki lotu izan da emakumeak gizartean izan duen botere gabeziarekin.

Benetako espazioak dira eta batez ere urbanoak. Ez da aipatzen hiriren izenik, baina deskribatzen den giroa dudarik gabe hiri batekoa da. Hiri baten aipu bakarra *Maiteak denak* ipuinean agertuko da, ipuin horretan senar-emazteak herri txiki batetik alde egingo dute Bruselara joateko.

3.2.3. *Emakume aktiboak*

Pertsonaia protagonistak emakumezkoak dira. E.M. Fosterrek pertsonaia lau eta biribilen artean egindako sailkapenaren arabera, azpimarratu behar da liburuko pertsonaiak lauak direla. Orokorrean ez dira aldatzen. Badakigu zer egiten duten, baina ez dakigu zergatik, edo arrazoi sinpleek eraginda egiten dute: amodioa, familia...

Pintzelada gutxirekin ezagutarazten zaigu pertsonaien biografia. Inoiz ez zaigu pertsonaien deskribapen fisikorik ematen, beraiek duten itxura ipuinaren arrazoa izan ezean, horrela gertatzen da *Gaur edo bihar ni ere harrapatuko naute* ipuinean.

Subjektua beti emakumea da, baina ez da ama rola betetzen duen betiko emakume tradizionala, emakumearen sexualitateak garrantzia du (31). Emakumea ez da bakarrik ama edo emaztea, gure ipuinetan amorantea ere bada, alarguna, emazte gaia... Lehenengo ipuinean protagonistak aurea hartzen du eta gizonezkoa, beste ipuin guztietan bezala, objektua da.

Desiatutako gizona, kasu honetan poeta, da emakumearen ekintza bultzatzen duena. Semealabei idazten dien emakumearen kasuan bera da familia abandonatzeko erabakia hartzen duena gizonarekin elkartzeko. Gizona da berriz objektu desideratua. Emakumeak beti bertakoa badira ere, gizonezkoak askotan atzerritarrak edo kanpokoak dira.

Gizonen lanbideak aipatzen direnean gizonzkoek normalean izaten dituzten lanak izaten dira: injiniariak edo ekonomistak, adibidez.

Noizean behin laguntzaileen bat agertzen da eta laguntzaile hori emakumezkoa izaten da, normalean protagonistaren lagun bat (batzutan, narratzailea: *Gaur edo bihar ni ere...*).

Kasu gehienetan ez zaigu adierazten emakume protagonistaren izenik, baina bigarren mailako pertsonaiek (objektu gisa azaltzen zaizkigun gizonak eta laguntzaileak) badute izena. Lehenengo ipuinean protagonistek ez dute izenik, lanbidearen bidez ezagutzen ditugu: emakumeak irakasleak dira eta gizona poeta. Beste ipuin batean, amak semealabei idazten dien ipuinean hain zuzen ere, protagonistak ez du izenik, baina seme-alaben eta gizonaren izenak ezagutzen ditugu.

Izenak oso arruntak dira, ipuinetan azaltzen zaizkigun egoerak bezain arruntak: Maite, Joxe, Juan edo Pili.

3.2.4. Fokalizazioak

Ipuin batzuetan kontaketak kanpoko fokalizazioa dute, ohizkoa dena narrazio batean (32). Baina beste ipuin batzuetan fokalizazioa barnekoa da: *Umekeriak ahazteko edadean gaude, Hau pasada bat da...* Ipuin horietan protagonista da bere pentsamendu eta sentimenduak azaltzen dizkiguna, batzuetan bakarrizketaren bidez. Horrek ematen dio ipuinari kutsu introspektiboa, batzuetan lirikoa, beste batzuetan tristea besterik ez. Orokorrean deskripzio errealista eta barne munduaren kanporaketa elkartzen dira, ohikoa dena emakumeek idatzitako literaturan.

3.3 Narrazioa: idazkera espontaneo

Estrategia narratiboak ipuin batetik bestera aldatu egiten dira. Ipuin batzuetan hasieratik ezagutzen dugu bukaera (horrela: *Ezer baino lehen...*, *Dakidana nola...*) beste batzuetan, berriz, istorioa kontatu ahala ezagutzen dugu (adibidez, *Kajoi bat ez da nahikoa*) eta, beste kasu batzuetan, ipuinaren amaiera da kontakizunaren giltzarria edo narrazio osoari buelta emango dion elementua (*Gaur edo bihar...*-en kasua). Baina liburu honetan narrazioa era zuzen eta arinean eginda izatea da garrantzitsuena.

Espontaneitatea, inziso eta zuzenketa etengabeak(...), interpelazio bapatekoak, erritmo aldaketak, aditz adierazleen ugartasuna, ahozko jarriorearen kadentzia...Elementuok markatzen digute ahozkotasanaren gertua. (33)

(32) Euririk egiten ez badu, Pañuelo gorria lepoan.

(33) *El Diario Vasco-Sábado*, 92-05-30, 11 orr.

Hitz horiekin laburtzen du Anjel Lertxundik Arantxa Iturberen estiloaren ezaugarriak.

3.3.1. Ahozko estiloa

Idazkera arina da, esaldiak motzak eta zorrotzak dira, ahozkoarengandik oso hurbil. Horregatik azaltzen zaigu errepikapen (34), harri-dura (35) eta galdera ugari (36). Batzuetan zuzenean imitatzen du ahozko hizkera: “Eta jo zuen, hombre! Joke ez zuen ba! Eta nork? Nor egongo atearen bestaldean? Joxe, klaro”. Hala ere, esaldiak motzak izan arren eta bat-batekotasunaren freskura badute ere, oso pentsatuak dira eta askotan ironiaz beterik daude (37). Elipsiak ere garrantzitsuak dira testuetan, hitz bakar batekin edo hitzik esan gabe ere pertsonaiek asko adieraz dezakete. Adibidez, hiru esaldi hauetan:

Postalentzat aparteko kajoi bat zeukan eta Benidorko hura han topatzeak harri-duraz bete zuen. Firma irakurri zuenean garbitu zitzaizkion kezkek. “Klaro” batekin, lasai geratu zen.

Erabiltzen duen euskara freskoak gaurkotasuna du. Erdarakadak ere erabiltzen ditu, baina oso hedatuak dauden terminoak dira: “Igual dio,(...)Total, ez dira behin...”, “...eta ‘falta de riego’rik ez daukat oraindik.

Idazlearen idazteko estiloa ahozkoarengandik hurbil badago ere, ez dira gauza bera ahozkoa eta idatzizkoa. *Maiteak, denak* ipuinean oso garbi ikusten da ahozkoaren eta idatziaren arteko ezberdintasuna. Ipuina amak etxetik alde egiterakoan idatzitako oharrarekin hasten da. Ohar horrek ahozkoaren ezaugarriak ditu. Idazleak markatu nahi du nolabait ama horren bi rol ezberdinak: alde batetik pertsonaia, oharra idazten duena eta, bestalde, narratzailea, hau da istorioa kontatzen duena. Istorioa kontatzerakoan oso modu ezberdinean idatziko du amak, zeren orain ez da oharra idatzi duen ama pertsonaia, baizik eta literaturaren galbahetik bere pentsamenduak pasatu dituen ama narratzailea.

(34) Adibide gisa: “Minutu pare batean nahikoa izan nuen ezagutzen nuen poeta nere ohean sartutako edozein gizaki arrunt eta gogaikarri bilakatu ikusteko. Minutu pare batean desegin ziren hilabete luzetako ametsak. Minutu pare batean joan zitzaikidan gogoak”.

(35) “Ni bai harritu! Noiztik horrelako saludoak ezagutu ere ez ninduen egiten eta!”.

(36) “Zenbat negar egin ote dut orduz geroztik, bakarrik, zuek pixkanaka haziz zoaztela ikusi ahala? Zenbat malko alferrik galdu ote ditut burua ez makurtzeagatik? Zenbat karta hautsi? Zenbat aitzakiak sortu?”.

(37) “Eta ez dakit lehen esan dudana, baina daukan edaderako oso itxura onekoa dago oraindik. Jantzita”.

3.3.2. *Narrazioaren denbora eta denbora narratua*

Normalean ipuin guztiak geroagoko kontaketak dira. Kontatzeko era simplea da, baina lehenengo ipuinean garbi azaltzen da kontakizunaren denbora ez datorrela bat gertatutako ekintzen iraupenarekin. Urteetan gerta daiteken istorioa bi minututan laburbil daiteke (38). Gauza bera gertatzen da amaren ipuinarekin (39), bizitza osoan gertatutakoa eskutitz batean kontatzen da.

3.3.3. *Narratzaileak*

Ipuinen narratzailea batzuetan protagonista bera da (narratzaile *homodiegetikoa*), beste batzuetan protagonista ezagutzen duen norbaitek kontatzen du istorioa (narratzaile *heterodiegetikoa*). Narratzailea protagonista bera den kasuetan bakarriketa ugari agertzen da (40).

Elkarrizketa narrazioarekin nahastuta agertzen da eta batzuetan bat-batean agertu ere, inolako abisurik gabe, adibidez, narratzailea zerbait deskribatzen ari da eta bat-batean pertsonaiek elkarrizketari ekiten diote:

Ordurako erabat hoztuta nengoen eta ahaleginak ahaleginetan utzi ondoren zigarro bana piztu genuen.

–Ez al dun sekula seme-alabarik izateko gogorik sentitu?

Bat-batekotasun horrek ematen dio narrazioari freskotasuna eta bizitasuna.

Ipuinen hasieran erabilitako estiloak erakargarriak egiten ditu. Lehenengo esaldiak hain deigarri gertatzen zaizkigu eta ezinbesteko zaigu irakurleei irakurtzen jarraitzea. “Beti gustatu izan zait nobioak kolekzionatzea”, “Egun batetik bestera hasi zen eritetxea betetzen”, “Nere emaztea haurdun dago, bere ahizpa ere bai. Hori esateko deitu dit lotsa gutxirekin nere anaiak” edo “Buzoian fakturak eta anuntzioak besterik aurkitzen ez zituelako harritu zuen izugarri sobre arroxak hark” hastapenek harrapatu gaituzte.

3.3.4 *Narratarioaren konplizitatearen bila*

Narratzaileak behin eta berriro egiten du irakurlearen aipua edo zuzenean berari idazten dio :”Garbi dago zure senarra beste batekin oheratzen dela jakiteak ez dizula zirrara berezirik sortarazten”, “Utzidazu e beraz, beste behingoz esaten, nola ...”, “Aiortuko dizuet kolore horia ezin dudala ikusi”. Hirugarren pertsonatik bigarren pertsonara aldatzeak objektibitasuna kentzen dio ipuinari, baina aldaketa horrek irakurlearenganako hurbilketa suposatzen du. *Dakidana nola*

(38) Ik. oin-ohar 32.

(39) *Maiteak, denak*.

(40) *Dakidana...*, *Kolekziorako...*, *Ewirik...*

esplikatuko ote dit? ipuinaren kasuan irakurlea protagonistaren konfidentea izango da. Horrela irakurlearekiko enpatia lortzen da.

3.3.5 Titulu sinpleak eta emginkorrak

Tituluek lan osoaren estiloa gordetzen dute, hau da, egunerokotasuna dute, sinpleak dira, ipuinaren edukia laburbiltzen dute. Adibidez, lehenengo ipuinean tituluko esaldia erabiltzen da eskena nagusira bueltatzen garen bakoitzean. Mila bider filme edo kulebroietan entzundako esaldia da: *Ezer baino lehen gauza bat esan nahi dinat*. Esaldi horrek nolabaiteko muga azaltzen du. Gizonezko batek esaldi hori botatzen duenean, badakigu hortik aurrera gauzak okertu egingo direla harremanean.

Amaren ipuinean titulua ezin da sinpleagoa izan. Ipuinak eskutitzaren forma duenez, titulutzat ematen zaizkigun hitzak dira eskutitzaren hasieran erabiltzen direnak: *Maiteak, denak*.

Tituluak oso ondo aukeratuta daude eta adierazgarriak dira. Horrela, behin liburua irakurrita, berriro irakurtzen badugu izenburu bat, berehala etortzen zaigu burura ipuin horrek kontaktzen digun istorioa.

3.3.6. Ironia

Umoreak emango dio irakurleari liburuan kontaktzen diren egoera konfliktiboetatik alde egiteko aukera. Batzuetan azpimarratzen du egoeraren barregarritasuna, bai ipuinetan eta bai beraien tituluetan. Adibidez, ipuin bati eta liburu osoari izena ematen dion *Ezer baino lehen* tituluak ironiaz azaltzen du gizon eta emakumeen arteko harremanetan askotan gertatzen den zerbait. Ironikoa da *Umekeriak ahazteko edadean gaude* tilulua, kontuan hartzen badugu ipuin horren protagonista nerabe bat dela.

Ironia argumentuetan ere azaltzen da. Horrela, *Egunero idatziko dizut* ipuinaren argumentuan protagonistak gizon batenganako duen amodio sutua berehala hoztuko da beste gizonezko bat agertzen denean. Barregarria gertatzen zaigu kolore horia gorrotatzeagatik txinatar baten hilketa leporatu zaion emakumearen ipuina (41).

Iribarre egiten dugu gutunak okerreko buzoian sartzen dituen gizonaren ipuina irakurtzerakoan ere: beste emakume batek pañuelo gorria daramala ikustean, maite duen emakumeari galdetzen dio: “Zergatik utzi diozu zure pañuelo gorri zoragarria amona horri?”. Umorea eta tristura elkarrekin dabilta.

Orokorrean ironia gizonezko pertsonaien kontra erabiltzen da. Ironia hau garbi ikusten da lehenengo ipuinean, zeinetan adierazten den gizona harro-harro egongo dela bere konkistan pentsatzean.

Xehetasun txikienetan ere ironia hori azaltzen zaigu, adibidez, komuneko zipriztinena kontaktzen duenean (Garbi zegok, dena zegok garbi... Komuneko tapa ezik,”Handik pasa zela ondo frogatuta utzi zuen nere printzeak, inguruneke tanta guztiekin”), edo zer itxura duen galtzotzilotan dagoenean, arnasik hartu gabe tripa disimulatzeko. Ironiak marikatzen du gizona benetan dena eta gizonak azaltzen duen itxuraren arteko ezberdintasuna.

3.4. Intertestualitatea

Autore batek beste autore batzuegandik hartutakoa aipatzeko erabiltzen dugu Genette eta Kristeva-k asmatutako “intertestualitate” terminoa. Gure liburuan oso zaila da beste autoreenganako intertestualitatearik aurkitzea, kontaktzen diren egoerak oso arruntak baitira. Errezagoa da filme edo eguneroko bizitzako eskenei egindako erreferentziak aurkitzea, literaturako lanei egindakoak baino.

Hala ere aurki ditzakegu liburuan erreferentzia literarioak, adibidez kolore horia gorrotatzeagatik txinatar baten hilketa leporatu zaion emakumearen istorioa kontaktzen digun ipuinak Camus-en *L'etranger* gogorarazten digu. Gauzatzen ez diren amodiozko harremanen gaian Kunderak amodio barregarriei buruz idatzitako liburuaren (42) gaiaren eragina ikus dezakegu. Ikuspuntu errealista batetik deskribatutako harremanak Carverren ipuinean ere (43) agertzen dira, Arantxa Iturbek bere ipuinei ematen dien umore ikurrik gabe. Eta Cortazarren kontatzeko era, hau da, xehetasun batetik abiatuta istorio oso bat kontatzea, azaltzen da ere gure idazlearen hainbat ipuinetan. Baina liburuan ez dago erreferentzia literario zuzenik.

Liburuan agertzen diren pertsonaia famatu bakarrak Marilyn Monroe eta Akelarre taldea dira. Eta filmeei egindako erreferentziak oso arruntak dira, edozeinek ulertzeko modukoak: emakume batek lehiotik begiratzen du (44), *Lehio indiskreto*-n bezalaxe. Ipuin bateko (45) protagonistak esaten duen esaldia, “abokatuaren aurrean bakarrik hitz egingo dut”, filmeetan sarritan entzun ohi dugu. Eskutitza idazten duen emakumeak aitortzen du bere jokaera filmeetako protagonistenaren antzerakoa dela: “Aurrekoak irakurri gabe botatzen nituen, pelikuletako nere heroinek egiten zuten modura”.

Autoreak edozeinentzat idazten du. Irakurleak ez du kultura maila alturik izan behar liburu ulertzeko. Ipuinek eguneroko bizitzaz hitz egiten dute eta edonori interesa dakioko gai hau.

(42) *El libro de los amores ridículos*.

(43) *What We Talk About When We Talk About Love*-n, bereziki.

(44) Euririk egiten ez badu.

(45) *Orain badu zer kontatua*.

Ezer baino lehen erraz eta azkar irakurtzen den liburua da. Adjektibo hauek erabilia inolako sakontasunik gabeko *best-seller* arrunt baten aurrean gaudela pentsa badaiteke ere, ez da hau gure liburuarekin gertatzen dena (erraz irensteko moduko liburua izanik, irakurleen artean kritikoen artean baino arrakasta handiagoa izan badu ere: miopia kasu bat besterik ez).

Liburua erraz irakurtzen da irakurleak aukeratutako estiloa samurra delako, bai esaldietan eta bai egiturari, eta erritmoa bizkorrean: bere lanean agertzen den mundu modernoari ondoen egokitzen zaiona. Ez da ahozkoaren transkribaketa “periodistiko” soila. Esaldi simple bat esaldi zorrotza ere izan daiteke. Narrazio laburretan bat-batean elkarrizketa sartzea eta hizkera urbanoa erabiltzea aukera kontzientea da, egitura klasikoak duten ipuinei izakera literarioa ematen diena. Literatura lan guztietan, eta ipuinetan batez ere, lehenengo paragrafoan neurtzen bada irakurlea erakartzeko gaitasuna, esan dezakegu Arantxa Iturberen ipuinak eredugarriak direla zentzu horretan.

Gure idazleak aurkezten dituen gaiak erakargarriak suertatzen dira irakurle modernoarentzat, betiko gaiak badira ere: amore-desamore, bizitza, denbora igarotzea. Lanari osotasuna emateko korapiltzen diren gai unibertsal guzti hauek ikuspuntu ezberdinetatik azaltzen zaizkigu, baina beti emakumearen ikuspuntutik. Gaiak modu ironikoan jorratzen dira eta ironia horrek orekatuko du nolabait gai guzti horiek duten kutsu ezkorra: amodiozko eta pertsonen arteko harremanetako fatalitatea, bizitza azkarregi igarotzea. Era laburrean, pintzelada txikiekin, eta eguneroko gertakizunetik abiatuta, Arantxa Iturbe aipaturiko gaiak edozein irakurlearen begien aurrean jartzeko gai da. Ipuin bilduma hau gaur egungo euskal ipuingintzaren adierazgarri da, gure literaturan hain urria den emakumearen ikuspuntutik.

Emakumearen ikuspuntutik idazten du idazleak eta baita esan dezakegu ikuspuntu feminista batetik ere. Baina ikuspegi feminista hori berria da liburu honetan, agertzen zaigun feminismoa ez da erreibindikatiboa, suposatzen baita feminismoa, guztiz asumituta izanik, emakumeen liberazioa baino zerbait gehiago dela. Lehen gizonezkoaren ikuspuntua agertzen zen lekuan orain ahots literario femeninoa dugu. Hala ere, horrek ez du esan nahi gure lana “azpigenero femenino”aren parte denik.

CENTER FOR BASQUE STUDIES, 2000, “More Women than You Think!”, basque.unr.edu/09/9.3/9.3.54t/9.3.54.11.women.htm.

GABILONDO, J., 1998, “Del exilio materno a la utopía personal: Política cultural en la narrativa vasca de mujeres”, *Ínsula*, 623 zb., 32-36.

IRAZUSTABARRENA, N., 2000 “Literaturako berriak. Liburu berrien irakurle gosea”, *Larrun* 34, www.argia.com.

ITURBE, A., 1992, *Ezer baino lehen*, Donostia, Elkar

MENDIGUREN, X., 1997, “Aniztasuna eta kalitatea” in *Torrealdai*, J. M. Op. cit.

4. BUKATZEKO

5. BIBLIOGRAFIA

MENDIGUREN, X., 1998, “El cuento en Euskadi: balance de dos décadas”, *Ínsula* 623 zb., 27-29.

OLAZIREGI, M.J., 1999, *Intimismoaz haraindi. Emakumezkoek idatzitako euskal literatura*, Donostia, Eusko Ikaskuntza.

OLAZIREGI, M.J., 2001, “Literatura vasca en Europa” in Amado. V. M., *Los vascos y europa*, Gasteiz, Sancho el Sabio Fundazioa.

OTAMENDI, J.L., 1996, “Prólogo a la antología del cuento vasco actual”, www.susa-literatura.com.

TORREALDAI, J.M., 1997, *Euskal kultura gaur*, Donostia, Jakin.

URKIZU, P., et al., 2000, *Historia de la Literatura Vasca*, Madrid, UNED.

ESTUDIOS AL AVESES

R. LORENZO PÉREZ DE SAN ROMÁN. Apuntes sobre la evolución de las fortificaciones de la villa de Vitoria (1181-1431) (Pág. 85)

Mª Carmina RAMÍREZ MAYA. Domingo de Mendieta, un empresario novohispano. El caso de un ilustre alavés. (Pág. 117)

Fernando CROVETTO POSSE. La implantación del cinematógrafo entre los vitorianos. I. (1896-1904). (Pág. 133)

Apuntes sobre la evolución de las fortificaciones de la villa de Vitoria (1181-1431)

ROBERTO LORENZO PÉREZ DE SAN ROMÁN

1. LAS MURALLAS Y LA CIUDAD

“Otro sí dezimos: que doquier que sea fallado este nome de ciudad, que se entiende todo aquel lugar que es cerrado de los muros, con los arravales e con los edificios que tienen con ellos”.

Séptima Partida de Alfonso X, tít. XXXIII, ley VI.

No es misión de este trabajo abordar las relaciones de todo tipo, físicas, ideológicas, económicas, fiscales, sociales, políticas, culturales, jurídicas, etc. que ligaron muy estrechamente a la ciudad con sus murallas –inseparables e inexplicables una sin la otra en la Edad Media (1)–, tema éste densamente tratado por autores consagrados bajo diferentes metodologías y puntos de vista, aunque sí parece acertado dedicar unas primeras líneas introductorias que ayuden a situarnos y comprender la gran importancia que tuvieron las murallas para aquellas ciudades de las que formaban parte –pues las murallas medievales no sólo rodean sino que forman un todo con el resto de la población en la cual se integran–, teniendo como base la explicación propuesta por J.M.DE AZKARATE (1978,31):

“[...]La existencia de un perímetro amurallado determina, a su vez, un sistema urbanístico, que en esta etapa inicial se nos ofrece como base del desarrollo de la ciudad del futuro. En pri-

(1) “La muralla significa en todo caso el punto de partida, la condición *sine qua non* bajo la cual toda ciudad medieval se constituye. Tal y como viene definido el concepto de ciudad en las Partidas, cabe considerar que el principio de su formación empieza a partir de la construcción de la muralla. Con ella no se trataba únicamente de resolver un problema defensivo, sino también otros de tipo jurídico y económico, de *división* entre la ciudad y el campo. [...] La diferencia primera entre la ciudad y el campo en su constitución jurídica [...] queda por tanto determinada por un instrumento físico y arquitectónico preciso que, por eso, tiene las características de elemento urbano por excelencia, del que participarán todas las ciudades medievales.” LINAZASORO (1978,33-34).